

ВІЛЬНЕ ФОНЕМНЕ ВАРІЮВАННЯ АМЕРИКАНСЬКИХ ДИФТОНГІВ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Ганна ПОЛИЩУК (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються особливості вільного фонемного варіювання дифтонгів у фонемному складі слів в аспекті американської норми вимови на матеріалі лексикографічних джерел. Установлено чинники, що впливають на монофтонгізацію дифтонгів, а також описані сучасні тенденції, які визначають варіювання дифтонгів.

Ключові слова: вільне фонемне варіювання, дифтонг, американська норма вимови, монофтонгізація дифтонгів, мовна динаміка.

The paper investigates the problem of phonemic variation of diphthongs in the composition of the words in General American pronunciation on the basis of its lexicographic sources. The factors which influence the process of monophthongization of diphthongs are determined. The author draws attention to the changes in the pronunciation of diphthongs presented in contemporary pronunciation dictionary Longman Pronunciation Dictionary – 2008.

Key words: free phonemic variation, a diphthong, General American pronunciation, monophthongization of diphthongs, language dynamism.

Динамізм вимовних норм у сучасній англійській мові зумовлюється не стільки змінами у фонологічній системі мови, скільки перерозподілом існуючих варіантів, утворених фонемним варіюванням, появою нових варіантів, витісненням старих варіантів із норми. Зовнішнім імпульсом для цього часто слугують зміни в соціальній базі норми: будь-який процес динаміки мови, наприклад, фонетичний закон, проявляється через мовну діяльність людей, через акти мовлення [4: 224].

Як свідчать реальні факти, немає прямої висхідної лінії в розвитку мов. Поширена в мовознавстві думка про те, що мова тільки прогресує, пояснюється тим, що вчені не розмежовують такі поняття, як розвиток і зміна. Часто зміни одиниць мови, їх зв'язків та відношень тощо, які зовсім не сприяють удосконаленню мови, розглядаються як її розвиток, а якщо б усі мовні зміни засвідчували вдосконалення мовної системи, то мова давно б досягла ідеального стану, але в процесі розвитку мови часто діють процеси, які підкреслюють раніше досягнуті результати. Отже, поєднання таких понять, як розвиток і зміна у межах єдиного процесу динаміки мовної системи дозволить виявити основні тенденції розвитку варіантів слів з вільним фонемним варіюванням дифтонгів (ВФВ) дифтонгів у сучасній кодифікованій загальноамериканській нормі вимови (GA). Відзначимо, що на відміну від фонетичного закону, тенденції не властива обов'язковість реалізації, а тільки потенційність, і в ній відображається момент тривалості та безперервності дії без уточнення величини часового інтервалу такої дії [3: 133].

Фонемне варіювання в структурі лексики в синхронії створює матеріал для реальних або потенційних змін у вимовній нормі, отже, актуальними та теоретично значущими є дані про процес вільного фонемного варіювання дифтонгів англійської мови. Ми розглядаємо вільне фонемне варіювання (ВФВ) дифтонгів загальноамериканської вимовної норми (GA) на сучасному етапі її розвитку, оскільки дослідження закономірностей мовного варіювання дифтонгів, встановлення його меж дозволить прогнозувати подальший розвиток фонологічної системи англійської мови. Саме цим зумовлюється актуальність обраної теми, яка визначається необхідністю виявлення сучасних тенденцій у вимовній нормі американського варіанта англійської мови, поглибленням знань про вільне фонемне варіювання дифтонгів у зв'язку з загальною тенденцією до розгляду мовних одиниць з погляду їх комунікативної значущості, що є важливим при навчанні усного мовлення, а також у встановленні особливостей їхнього функціонування в усному мовленні. Отже, об'єктом дослідження виступають фонемні структури слів з вільним варіюванням дифтонгів, відображені в орфоепічних словниках, а предметом – інвентар фонемного варіювання

дифтонгів та особливості відношень між фонемами у структурах слів американського варіанта англійської мови.

Матеріалом дослідження слугували фонемні варіанти 685 слів з ВФВ дифтонгів, відібраних у результаті суцільного обстеження 80000 слів словника вимови English Pronouncing Dictionary (EPD – 1997), які були перевірені на матеріалі сучасних вимовних словників Longman Pronunciation Dictionary (LPD – 2000, LPD – 2008).

Нами вже був проведений зіставний аналіз фонемних варіантів слів з ВФВ дифтонгів, зафіксованих у вимовних словниках, що кодифікують ГА на різних синхронних зрізах: EPD–1956, EPD–1977, LPD–1990, EPD–1997, LPD–2000 [див. 2 : 35-40]. Звернення до вимовних словників середини ХХ ст. пояснюється тим, що лише синхронічний аналіз не може надати в повному обсязі поняття про мовну динаміку: для того, щоб прослідкувати динаміку мови, необхідний порівняльний опис [4 : 223].

У зв'язку з публікацією найавторитетнішого сучасного вимовного словника Longman Pronunciation Dictionary (LPD – 2008), який надав можливість встановити зміни в кодифікації вимовних варіантів англійської лексики та систематизувати на їхній основі певні тенденції у розвитку фонетичних варіантів американських дифтонгів у межах вимовної норми, вирішено перевірити експериментальний матеріал дослідження на предмет змін у ВФВ американських дифтонгів.

Отже, в результаті порівняльно-зіставного аналізу варіантів фонемних структур слів з ВФВ американських дифтонгів лексикографічних джерел (EPD–1997, LPD–2000, LPD–2008) нами встановлений корпус слів, у яких відбулися певні зміни в порядку появи варіантів, а також у розподілі фонем (дифтонгів/монофтонгів) у варіантних структурах.

По-перше, зафіксовані випадки зміни першого, найбільш поширеного варіанта у порядку появи варіантів, наприклад:

EPD – 1997	LPD – 2000	LPD – 2008
caliphate 'keɪlɪfət /-'kæɪ/	'kæɪ - / 'keɪl/	'kæɪ - / 'keɪl/
procure prə'kjʊr /-prə'/	prə'-'prɒv'/	prə'-'prɒv'/
tinnitus tɪ 'naɪtəs /-tɪnɪ/	'naɪ- / -tɪnɪ/	tɪnɪ - / 'naɪ/

Відзначимо, що дифтонг /oʊ/ у матеріалі нашого дослідження виявив стійку тенденцію до монофтонгізації (46,1%), що пояснюється його використанням у ненаголошеній позиції, яка сприяє процесу варіювання і є притаманною англійській мові з її значним відсотком ненаголошених складів [6: 137]. Отже, більш поширені варіанти з плином часу набувають статусу менш поширених, їхнє місце займають інші варіанти, з'являються нові варіанти, які практично витісняють старі з нормативного вжитку.

Наступна тенденція, зафіксована нами у LPD – 2008, має протилежне спрямування порівняно з попередньою і стосується заміни дифтонга дифтонгом. Необхідно констатувати, що декілька американських дифтонгів, а саме: /aɪ/ – 0,99%, /oʊ/ – 0,23%, /aʊ/ – 33% випадків у матеріалі спостереження мають в інвентарі ВФВ також заміну дифтонга дифтонгом, але не новим, а альтернативним варіантом, який займає позицію найпоширенішого варіанта, наприклад:

EPD – 1997	LPD – 2000	LPD – 2008
cayenne kaɪ'en /- keɪ'/	keɪ' / kaɪ'/	keɪ' / kaɪ'/
bowsprit 'baʊsprɪt / - 'boʊ/	'boʊ /'baʊ/	'boʊ /'baʊ/
mow moʊ /maʊ/	maʊ /moʊ/	maʊ /moʊ/

Як бачимо, американські дифтонги переважно варіюють із дифтонгами однакового глайду, що підтверджує особливість їхнього ВФВ, оскільки дифтонги з однаковим глайдом як члени одномірних опозицій, характеризуються акустичною й артикуляторною близькістю, що сприяє їх участі у міжфонемному варіюванні.

По-друге, як свідчить матеріал дослідження, на сучасному етапі виникають нові фоноваріанти лексем, що відсутні у EPD–1997, причому дифтонг /eɪ/ бере активну участь у

даному процесі (9,29% випадків появи нових варіантів). Жодного випадку появи нових варіантів у 2008 році не зафіксовано в інвентарі ВФВ дифтонгів /aʊ/ та /ɔɪ/. Решта дифтонгів мають наступні показники: /aɪ/ – 6,93%, /oʊ/ – 0,23% випадків появи нових фоноваріантів лексем у матеріалі дослідження, наприклад:

EPD – 1997	LPD – 2000	LPD – 2008
silicate 'sɪlɪkeɪt /-kɪt/	keɪt /-kəɪt, -kɪt/	keɪt /-kəɪt, -kɪt/
strychnine 'striknəɪn/-nɪn,ni:n /	/- nən, -ni:n/	/- nən, -ni:n/
calciferol kæl'sɪfəroʊl /ra:l/	/-ra:l, -rɔ:l/	/-ra:l, -rɔ:l/

Необхідно підкреслити також, що всім американським дифтонгам притаманна певна стабільність варіантів у хронологічному відношенні, тобто протягом досить тривалого часу (з 1997 по 2008р.р.) не зафіксовано жодних змін у порядку появи варіантів, а саме: дифтонг /aɪ/ – 30,6% випадків у матеріалі спостереження, /eɪ/ – 37,8%, /oʊ/ – 19,4%, /aʊ/ – 33,3%, /ɔɪ/ – 20%, наприклад:

EPD – 1997	LPD – 2000	LPD – 2008
insensate ɪn'sentseɪt /-səɪt, -sɪt/	seɪt /-səɪt, -sɪt/	seɪt /-səɪt, -sɪt/
obedience ɒv'bi:diənts /-ə/	ɒv'/-ə'/	ɒv'/-ə'/
enquiry en 'kwaɪri /-kwə/	'kwaɪ /-kwə/	'kwaɪ /-kwə/
debouch dɪ'bavʃ /-'bʊʃ/	'bavʃ /-'bʊʃ/	'bavʃ /-'bʊʃ/

По-третє, наш матеріал дослідження показує, що на сучасному етапі досить часто відсутні ті варіанти вимови дифтонгів, які, як правило, існували у EPD – 1997, потім уперше зафіксовані єдиним варіантом у LPD – 2000, що знайшло підтвердження в LPD – 2008. Особливо яскраво ця тенденція прослідковується в інвентарі ВФВ дифтонга /aɪ/, де зафіксована найбільша кількість випадків (23,7%) фіксації дифтонга як єдиного вимовного варіанта у 2008р. Деякі дослідники [5:195] дотримуються точки зору, що саме цей дифтонг найчастіше вживається освіченими носіями мови, у той час як вживання замість нього монофтонга свідчить про низький рівень освіти. Також наведемо дані щодо решти дифтонгів: /eɪ/ -19,2% випадків збереження дифтонга як єдиного варіанта в матеріалі спостереження, /oʊ/ -16,7%, /aʊ/ - 0 %, /ɔɪ/ - 10%, наприклад:

EPD – 1997	LPD – 2000	LPD – 2008
monad 'moʊnəd /-'ma:/	'moʊ	'moʊ
patronal 'peɪtrənəl /-'pæɪt.pə/	'peɪ	'peɪ
vampirism 'væmpaɪrɪzəm /-pɪ/	pɑɪ	pɑɪ
life-buoy 'laɪfbɔɪ /bu:/	bɔɪ	bɔɪ

По-четверте, нами зафіксовано звуження позицій вживання дифтонгів, а саме: на сучасному етапі, як підтверджує LPD – 2008, в інвентарі ВФВ дифтонгів зафіксована певна кількість випадків фіксації зникнення дифтонга як вимовного варіанта, тобто повної монофтонгізації. Американські дифтонги мають наступні показники: /eɪ/ – 0,71%, /aʊ/ – 33%, /ɔɪ/ – 50% випадків зникнення дифтонга як вимовного варіанта. В інвентарі ВФВ дифтонгів /aɪ/, /oʊ/ жодного випадку зникнення дифтонгів як найпоширеніших варіантів не зафіксовано, а саме:

EPD – 1997	LPD – 2000	LPD – 2008
cumlaude kʊm'laʊdeɪ /-di,də/	/-di, də/	/-di, də/
fount faʊnt /fa:nt/	/fa:nt/	/fa:nt/
voyeur vɔɪ'jər /-vwa:/	/-vwa:/	/-vwa:/

Отже, більшість змін у розподілі фонем (дифтонгів/монофтонгів) у структурах слів загальноамериканської вимовної норми має фонологічний, системний і нормативний характер [1: 133], а саме: фонологічний характер змін на матеріалі нашого дослідження проявляється в зміні фонемного складу слів, тобто зміні якості фонем, коли більшість дифтонгів перетворюються на монофтонги, активною є дія діяхронічного процесу монофтонгізації за рахунок якої відбувається спрощення вокалічної підсистеми англійської мови, що особливо стосується дифтонга /ou/, який виявив стійку тенденцію до монофтонгізації (46,1%), що пояснюється його використанням у ненаголошеній позиції, яка сприяє процесу варіювання і є притаманною англійській мові з її значним відсотком ненаголошених складів. Встановлено, що американські дифтонги переважно варіюють із дифтонгами однакового глайду, що підтверджує особливість їхнього ВФВ, оскільки дифтонги з однаковим глайдом як члени одномірних опозицій, характеризуються акустичною й артикуляторною близькістю, що сприяє їх участі у міжфонемному варіюванні.

Системний характер змін полягає в тому, що найчастіше зміни охоплюють не окремо взяті слова, а вживання того чи іншого дифтонга в певній дистрибуції, наприклад, “нейтрального” голосного в суфіксальних морфемах: -ization, -ate, -ative, -ise, -atory, монофтонга /ɪ/ у префіксальних морфемах -di, -α, -de, -bi, -vi тощо.

Нормативність змін полягає в тому, що нова фонемна структура набуває розповсюдження в нормі вимови, і в більшості випадків – це монофтонги, які стають більш розповсюдженими, ніж попередні дифтонги. Більш того, нові варіанти – монофтонги часто взагалі витісняють із нормативної вимови дифтонги.

Зміни в розподілі фонем (дифтонгів/монофтонгів) у варіантах слів загальноамериканської вимовної норми за період між EPD – 1997 та LPD–2008 засвідчили, що у сучасній вимовній нормі (GA) прослідковується тенденція до зменшення позицій уживання в межах GA, зокрема дифтонга /ɔɪ/. На сучасному етапі розвитку вимовної норми американського варіанта англійської мови спостерігається тенденція до розширення меж ВФВ, оскільки саме у LPD – 2000 фіксуємо появу нових варіантів вимови дифтонгів, відсутніх у попередніх виданнях вимовних словників, які закріплені у LPD – 2008; перерозподілу фонем у варіантах лексики, коли замість дифтонгів у розряд основних варіантів виділилися монофтонги, яких не було в якості нормативних варіантів в EPD – 1997.

Дані тенденції вважаємо підставою для майбутніх потенційних змін у нормі вимови, оскільки результати їхньої дії важливі для опрацювання нерозв’язаних проблем пізнання властивостей підсистеми дифтонгів як вокалічних елементів, які піддаються найбільш радикальним змінам у системі звуків мови, властивостей слова як системно-структурного утворення на фонемному рівні, принципів фонологічної побудови одиниць вищих мовних рівнів із одиниць нижчих, специфіки функціонування фонемної структури слова у різних вимовних нормах англійської мови як поліетнічної.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Парашук В.Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1988. – 217 с.
2. Поліщук А.В. Сучасні тенденції розвитку слів з вільним фонемним варіюванням дифтонгів як прояв динаміки вимовної норми / Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. – Київ: Видавничий Центр КНЛУ, 2002. – Вип.6. – С. 35-40.
3. Постовалова В.И. Историческая фонология и ее основания. – М.: Наука, 1978. – 200 с.
4. Рождественский Ю.В. Лекции по общему языкознанию / 2-е изд. – М.: Добросвет, 2000. – 344 с.
5. Bronstein A.J. The Pronunciation of American English. – New Jersey: Prentice Hall, 1960. – 317 p.
6. Gimson A.C. Gimson's Pronunciation of English. – Fifth ed. – L.: Arnold, 1994. – 304 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. English Pronouncing Dictionary / D. Jones. – 15th edn. – ed. by P. Roach, J.Hartman. – Cambridge University Press, 1997. – 559 p.
8. Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2000. – Second edn. – 870 p.
9. Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2008. – Third edn. – 921 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Поліщук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси – вимовні норми сучасної англійської мови, вільне варіювання дифтонгів.